

Dawid Piątek*

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

KONWERGENCJA INSTYTUCJONALNA W KRAJACH TRANSFORMUJĄCYCH SIĘ**

STRESZCZENIE

Transformacja ustrojowa w krajach postsocjalistycznych była wielką zmianą instytucjonalną. Jej celem było przejście do demokracji i gospodarki rynkowej, co wymagało również wprowadzenia praworządności. Pod względem wolności politycznej, gospodarczej i praworządności kraje postsocjalistyczne znacznie różniły się od demokratycznych gospodarek kapitalistycznych. Problemem podjętym w artykule jest pytanie o zmiany instytucjonalne w krajach transformujących się. Celem artykułu jest analiza zmian poziomu wolności politycznej, gospodarczej i jakości rządzenia w tych krajach. W artykule postawiono hipotezę, że w okresie transformacji miała tam miejsce konwergencja instytucjonalna do wysokorozwiniętych, demokratycznych gospodarek rynkowych. Jednak z przeprowadzonych analiz wynika, że nastąpiło znaczne zróżnicowanie poziomu rozwoju instytucjonalnego w krajach postsocjalistycznych. Postawiona hipoteza została tylko częściowo zweryfikowana – kraje CEBS i SEE konwergują pod względem instytucji do krajów rozwiniętych. Natomiast kraje EEC oraz CA zbliżają się pod względem zakresu wolności gospodarczej, a oddalają ze względu na zakres wolności politycznej.

Słowa kluczowe: transformacja ustrojowa, instytucje, wolność polityczna, wolność gospodarcza, praworządność, konwergencja instytucjonalna

---

* Adres e-mail: dawid.piatek@ue.poznan.pl

** Praca powstała w ramach projektu pt. „Państwo wobec wolności gospodarczej. Teoria i praktyka transformacji”, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS4/00802.

Wprowadzenie

Zmiany polityczne, które miały miejsce w krajach socjalistycznych w drugiej połowie lat 80., sprawiły, że możliwa stała się transformacja ustrojowa. Była to wielka zmiana instytucjonalna, która w wymiarze gospodarczym oznaczała zmianę ustroju gospodarczego¹. Instytucje w krajach transformujących się odziedziczone po okresie socjalizmu były na niskim poziomie. Charakteryzowały się słabą egzekwowalnością prawa, korupcją i ogólnie słabością państwa. Ponadto społeczeństwa krajów postsocjalistycznych nie miały bezpośredniego doświadczenia zasad demokracji, praworządności, praw obywatelskich, które są przestrzegane w rozwiniętych gospodarkach rynkowych. Pod względem instytucji państwa kraje postsocjalistyczne tworzyły na początku transformacji dość homogeniczną grupę, a ich dystans do demokratycznych gospodarek kapitalistycznych był olbrzymi². Deklarowany cel transformacji ustrojowej był również wspólny – (od)budowa demokratycznej gospodarki rynkowej.

Problemem podjętym w artykule jest pytanie o zmiany instytucjonalne w krajach transformujących się. Celem artykułu jest analiza zmian poziomu wolności politycznej, gospodarczej i jakości rządu w tych krajach. W artykule przyjęto hipotezę, że w okresie transformacji miała w nich miejsce konwergencja instytucjonalna do wysokorozwiniętych, demokratycznych gospodarek rynkowych.

1. Transformacja jako zmiana instytucjonalna

Transformacja ustrojowa w krajach postsocjalistycznych była, jak to określa Marek Ratajczak, „przykładem radykalnej zmiany instytucjonalnej”³ albo inaczej, jak stwierdza Henryk Chołaj, „rewolucją instytucjonalną”⁴. Według Jerzego Wil-

¹ A. Wojtyna, *Strategia gospodarcza a ekonomia polityczna reform*, w: M. Belka, W. Trzeciakowski (red.), *Dynamika transformacji polskiej gospodarki*, t. 1, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN; Poltext, Warszawa 1997, s. 137.

² H. Kitschelt, *Accounting for Postcommunist Regime Diversity. What Counts as a Good Cause?*, w: G. Ekiert, S.E. Hanson (red.), *Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe. Assessing the Legacy of Communist Rule*, University of Cambridge Press, Cambridge 2003, s. 49.

³ M. Ratajczak, *Instytucjonalizm – wzbogacenie czy alternatywa ekonomii głównego nurtu?*, „Ekonomia i Prawo” 2005, t. 1, nr 1: Ład instytucjonalny w gospodarce, s. 58.

⁴ H. Chołaj, *Transformacja systemowa w Polsce. Szkice teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, s. 194.

kina transformacja ustrojowa to fundamentalna zmiana instytucjonalna w wyniku, której podstawowe mechanizmy regulacji gospodarki, państwa i społeczeństwa, charakterystyczne dla systemu socjalizmu państwowego, zostają zastąpione przez mechanizmy systemu kapitalistycznego⁵. Oznaczało to całościową zmianę porządku społecznego, w tym wartości, instytucji i relacji społecznych⁶.

Transformacja ustrojowa była przykładem radykalnej zmiany instytucjonalnej, która, jak zauważa Ratajczak, obejmowała trzy podstawowe sfery: gospodarczą, polityczną i społeczną⁷. W sferze politycznej istotę transformacji stanowiło przejście od systemu autorytarnego, monopartyjnego do systemu demokratycznego, a w sferze społecznej było to odejście od społeczeństwa kolektywnego do społeczeństwa, w którym szczególną rolę odgrywa jednostka. Z punktu widzenia gospodarki transformacja była zmianą ustroju gospodarczego, zastąpieniem gospodarki centralnie zarządzanej przez gospodarkę rynkową.

Jeśli chodzi o cele transformacji, powszechnie przyjmowano, że są to wprowadzenie demokracji i (od)budowa gospodarki rynkowej⁸. Przy tym w pierwszym okresie transformacji nie precyzowano, jaki typ gospodarki kapitalistycznej będzie wprowadzany. Chodziło przede wszystkim o odrzucenie gospodarki centralnie zarządzanej i wprowadzenie gospodarki rynkowej, a nie o wybór konkretnego modelu kapitalizmu. Można jeszcze dodać, za Janiną Godłów-Legiędź, że jeżeli celem transformacji jest gospodarka rynkowa i demokracja, to fundamentem nowego podłoża instytucjonalnego powinna być zasada rządów prawa (*rule of law*)⁹.

⁵ J. Wilkin, *Co wniosła transformacja postsocjalistyczna do teorii ekonomii?*, w: J. Kleer, A. Kondratowicz (red.), *Wkład transformacji do teorii ekonomii*, CeDeWu, Warszawa 2006, s. 111.

⁶ P. Dillon, F.C. Wykoff, *Creating Capitalism. Transitions and Growth in Post-Soviet Europe*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, 2002, s. 7.

⁷ M. Ratajczak, *Transformacja ustrojowa w świetle ustaleń i założeń ekonomii instytucjonalnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, nr 2, s. 238. Zob. także: H. Gabrisch, J. Hölscher, *The Successes and Failures of Economic Transition. The European Experience*, Palgrave Macmillan, London 2006, s. 5.

⁸ Np. J. Drewnowski, *Ku demokracji i gospodarce rynkowej. Tezy o zasadach transformacji*, „Ekonomista” 1995, nr 1–2, s. 69; P. Hare, G. Turley, *Introduction to the Handbook*, w: P. Hare, G. Turley (red.), *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*, Routledge, London and New York 2013, s. 2; G.W. Kołodko, *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*, Poltext, Warszawa 1999, s. 21.

⁹ J. Godłów-Legiędź, *Transformacja ustrojowa z perspektywy nowej ekonomii instytucjonalnej*, „Ekonomista” 2005, nr 2, s. 177.

Jednym z aspektów transformacji ustrojowej była transformacja gospodarcza. Transformacja gospodarcza oznacza przejście z jednego ustroju gospodarczego do drugiego¹⁰. Nie jest to kolejna próba zreformowania istniejącego ustroju, ale zmiana o charakterze jakościowym, czyli rewolucja¹¹. Transformacja gospodarcza była całościową i radykalną zmianą ogólnych warunków gospodarowania wszystkich podmiotów i jednostek¹². Z punktu widzenia instytucjonalnego można stwierdzić, że transformacja gospodarcza oznaczała, iż muszą się zmienić sposoby podejmowania decyzji gospodarczych, formalne i nieformalne wzorce zachowań, a także organizacje¹³. Transformacja gospodarcza jest więc procesem przemian przede wszystkim instytucjonalnych i podmiotowych¹⁴.

2. Instytucje w krajach transformujących się

Instytucje w krajach transformujących się odziedziczone po okresie socjalizmu były nieadekwatne do gospodarki rynkowej. Państwo było słabe, co przejawiało się słabą egzekwowalnością prawa oraz korupcją. Społeczeństwa krajów postsocjalistycznych nie miały bezpośredniego doświadczenia zasad demokracji, praworządności, praw obywatelskich, które są przestrzegane w rozwiniętych gospodarkach rynkowych. Pod względem instytucji państwa kraje postsocjalistyczne tworzyły na początku transformacji dość homogeniczną grupę, a ich dystans do demokratycznych gospodarek kapitalistycznych był olbrzymi¹⁵.

¹⁰ T. Gruszecki, *Problemy transformacji krajów postkomunistycznych – na przykładzie Polski (1989–99)*, w: T. Gruszecki (red.), *Od socjalizmu do gospodarki rynkowej*, Verba, Lublin 2000, s. 52; B. Polszakiewicz, *Transformacja podstawowych składników struktury systemu gospodarki narodowej*, w: B. Polszakiewicz (red.), *Wybrane problemy ekonomii. Transformacja systemowa polskiej gospodarki*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1995, s. 7.

¹¹ L. Csaba, *The capitalist revolution in Eastern Europe. A contribution to the economic theory of systemic change*, Edward Elgar Publishing, Aldershot 1995, s. 295.

¹² W. Wilczyński, *Warianty polityki transformacyjnej*, „*Ekonomista*” 1995, nr 1–2, s. 386; W. Jakóbk, *Zmiana systemowa a struktura gospodarki w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 49.

¹³ M. Bąk, *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 104.

¹⁴ Z. Hockuba, *Droga do spontanicznego porządku. Transformacja ekonomiczna w świetle problemu regulacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 55.

¹⁵ H. Kitschelt, *Accounting for...*, s. 49.

Do scharakteryzowania instytucji państwa i ich zmian w krajach transformujących się wykorzystano wskaźniki dotyczące wolności politycznej, gospodarczej i praworządności. Za miernik wolności politycznej (lub – jak często określa się go w literaturze – miernik demokracji) posłużył indeks wolności publikowany przez Freedom House (Freedom House Freedom Rating, FHFR) w serii raportów *Freedom in the World*¹⁶. W celu określenia stopnia wolności gospodarczej w krajach transformujących się wykorzystany został Index of Economic Freedom (IEF) publikowany przez Heritage Foundation¹⁷. Dodatkowo wykorzystano wskaźnik praworządności (Rule of Law, RoL), będący jednym ze wskaźników jakości rządu¹⁸. Jest on publikowany przez Bank Światowy w serii raportów pt. *Governance Matters*, które są udostępniane w bazie danych Worldwide Government Indicators¹⁹.

Do analizy wybrano 25 krajów transformujących się. Ze względu na bardzo duże braki w danych lub niedawno uzyskaną niepodległość nie uwzględniono takich krajów, jak Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Kosowo i Serbia. Ze względu na różnice między transformacją postsocjalistyczną w Europie Środkowo-Wschodniej a jej azjatycką wersją nie są brane pod uwagę doświadczenia Chin i Wietnamu. Badane kraje transformujące się, zgodnie ze stosowaną praktyką, podzielono na grupy ze względu na kryterium geograficzne i postęp transformacji gospodarczej, korzystając z podziału zaproponowanego przez Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, w serii raportów *Transition Report*²⁰. Kraje transformujące swoje gospodarki zostały podzielone na cztery grupy (w nawiasie podano rok rozpoczęcia transformacji gospodarczej w danym kraju):

- Europa Środkowa i kraje bałtyckie (Central Europe and the Baltic states, CEBS): Czechy (1991)²¹, Estonia (1992), Litwa (1992), Łotwa (1992), Polska (1990), Słowacja (1991), Słowenia (1990) i Węgry (1990);

¹⁶ *Freedom in the World*, www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world#_Uxg_K_IYWm4 (dostęp 14.02.2014).

¹⁷ *2014 Index of Economic Freedom*, www.heritage.org/index/ (dostęp 12.02.2014).

¹⁸ Bank Światowy publikuje sześć wskaźników charakteryzujących jakość rządu, jednak ze względu na ograniczoność miejsca zrezygnowano z przedstawiania ich wszystkich.

¹⁹ *Worldwide Governance Indicators*, www.info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home (dostęp 4.12.2013).

²⁰ *Transition Report Archive*, www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml (dostęp 28.08.2013).

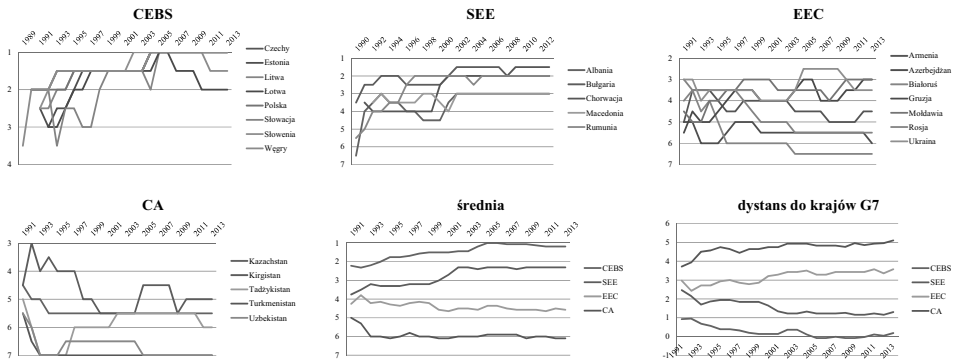
²¹ Czechy od 2008 r. nie są uwzględniane w *Transition Reports*, gdyż uznano je za kraj, w którym transformacja się zakończyła.

- Europa Południowo-Wschodnia (South-eastern Europe, SEE): Albania (1991), Bułgaria (1991), Chorwacja (1990), Macedonia (1990) i Rumunia (1991);
- Europa Wschodnia i Kaukaz (Eastern Europe and Caucasus, EEC): Armenia (1992), Azerbejdżan (1992), Białoruś (1992), Gruzja (1992), Mołdawia (1992), Rosja (1992) i Ukraina (1992);
- oraz Azja Centralna (Central Asia, CA): Kazachstan (1992), Kirgistan (1992), Tadżykistan (1992), Turkmenistan (1992) i Uzbekistan (1992).

Dane dotyczące instytucji w krajach transformujących się zostały skonfrontowane z danymi dla wysokorozwiniętych, demokratycznych gospodarek rynkowych. Dla celów porównawczych posłużono się danymi dla krajów G7. Nie tylko są to kraje demokratyczne i najbardziej rozwinięte, lecz także reprezentują różne typy gospodarki kapitalistycznej. Jak zauważono wcześniej w krajach transformujących się, przynajmniej na początku transformacji nie określano, jaki typ gospodarki kapitalistycznej będzie budowany. Wydaje się więc uzasadnione, żeby porównywać ich osiągnięcia do zróżnicowanej grupy gospodarek rynkowych.

Zmiany wolności politycznej przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Wolność polityczna (FHFR) w krajach postsocjalistycznych w latach 1989^a–2013

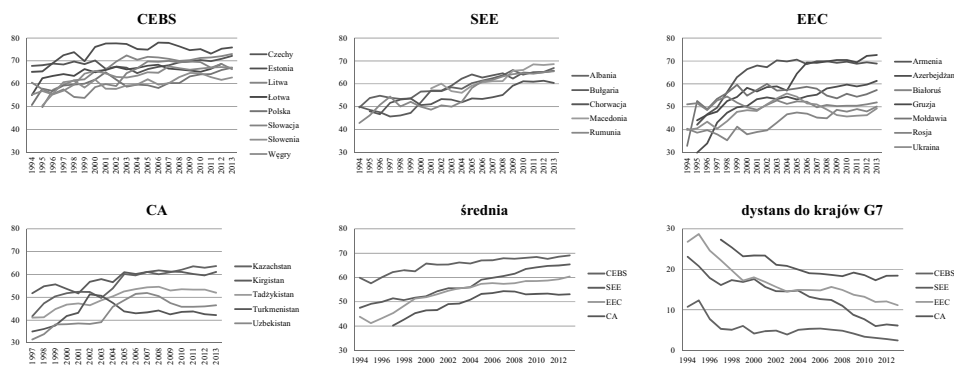
^a – pierwsza obserwacja z roku poprzedzającego rozpoczęcie transformacji gospodarczej lub pierwsza dostępna obserwacja.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Freedom House, *Freedom in the World*, www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world#. UxibNPIYWm4 (dostęp 14.02.2014).

Freedom House publikuje dwa wskaźniki określające poziom wolności politycznej w danym kraju. Są to Civil Liberties oraz Political Rights. Przyjmują one wartość od 1 do 7. Kraje są grupowane w zależności od średniej wartości tych wskaźników w następujące grupy: 1–2,5 kraje wolne (demokratyczne); 3–5 częściowo wolne (demokracja ograniczona); 5,5–7 zniewolone (brak demokracji). W okresie transformacji doszło do wyraźnego zróżnicowania państw postsocjalistycznych pod względem zakresu wolności politycznej. Kraje grupy CEBS, które wszystkie są obecnie członkami Unii Europejskiej, wszystkie zwiększyły poziom wolności gospodarczej i przeszły od ustroju autorytarnego do demokracji. Pod względem poziomu wolności politycznej państwa grupy CEBS nie odbiegają od krajów G7. Nieco gorzej przedstawiała się sytuacja w państwach grupy SEE, chociaż również w tej grupie we wszystkich krajach zakres wolności politycznej się zwiększył (szczególnie w Albanii i Rumunii). Państwa, które wstąpiły do UE, czyli Bułgaria, Chorwacja i Rumunia, należą do krajów wolnych, jednak nie osiągają najlepszej wartości wskaźnika FHFR. W porównaniu do najwyżej rozwiniętych, demokratycznych gospodarek rynkowych kraje SEE oferują mniejszy zakres wolności politycznej. W krajach grupy EEC zakres wolności politycznej jest znacznie mniejszy niż we wcześniej opisywanych grupach. Jednocześnie sytuacja jest dość zróżnicowana. Z jednej strony kraje takie jak Gruzja, Mołdawia i Ukraina (które aspirują do integracji z UE), a także Armenia należą do państw częściowo wolnych. Z drugiej strony Azerbejdżan, Białoruś i Rosja to kraje zniewolone. Średni dystans pod względem wolności politycznej grupy EEC do krajów G7 zwiększył się w okresie transformacji. Wszystkie kraje grupy CA oferują bardzo niewielki zakres wolności politycznej, a w Turkmenistanie i Uzbekistanie wskaźnik FHFR osiąga najgorsze możliwe wyniki. Pod względem poziomu wolności politycznej państwa grupy CA dzieli ogromna i rosnąca odległość do krajów G7.

Zmiany wolności gospodarczej przedstawiono na rysunku 2.

Rysunek 2. Wolność gospodarcza (IEF) w krajach postsocjalistycznych w latach 1994–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Heritage Foundation, *Index of Economic Freedom*, www.heritage.org/index/download (dostęp 14.02.2014).

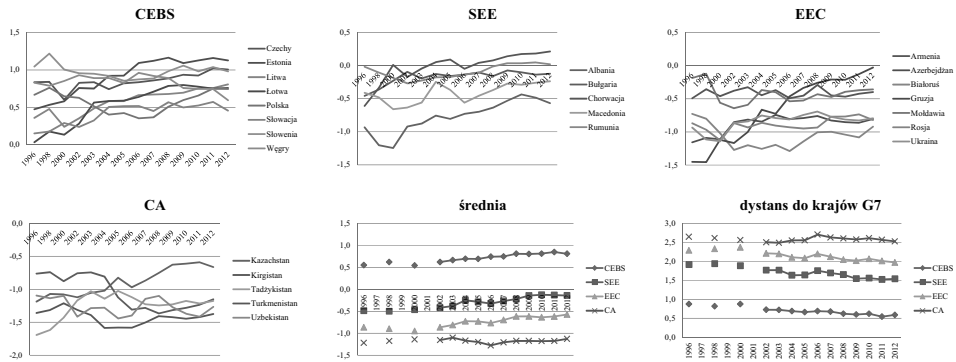
Publikowany przez Heritage Foundation Index of Economic Freedom przyjmuje wartość od 0 (zupełny brak wolności) do 100 (największy możliwy zakres wolności gospodarczej). Ocenie podlega dziesięć obszarów, tj. swoboda działalności gospodarczej, wolność handlu, wysokość podatków, wydatki rządu i udział sektora publicznego w PKB, inflacja i regulacje cen, wolność inwestycji, wolność finansowa, zabezpieczenie własności i skuteczność egzekwowania umów przez sądy, stopień korupcji oraz wolność rynku pracy. Pod względem wolności gospodarczej zróżnicowanie krajów transformujących się jest bardzo duże. Najwyższy średni poziom wolności oferują państwa CEBS. Pod tym względem dość wyraźnie zbliżyły się już do krajów G7. W grupie krajów SEE sytuacja jest bardzo podobna jak w państwach CEBS – również wszystkie kraje mają wskaźnik wolności gospodarczej powyżej 60. Średni poziom wskaźnika IEF jest jednak niższy niż w CEBS, chociaż w badanym okresie znacznie wzrósł i przybliżył do krajów G7 (szczególnie duży wzrost odnotowano w Rumunii, o 22,6). Ponownie bardzo zróżnicowana jest grupa EEC. Do państw o największej wolności gospodarczej należą Gruzja i Armenia. Natomiast w Rosji, Białorusi i na Ukrainie poziom IEF jest niski i kraje te w badanym okresie należały do grupy gospodarek bez wolności albo do grupy w zasadzie bez wolności. Średni poziom IEF dla całej grupy EEC wzrósł, chociaż była to zasługa głównie czterech państw: Azerbejdżanu (wzrost o 31,3), Gruzji (o 28,5), Armenii (o 26,7)

i Mołdawii (o 24,3). Odległość do krajów G7 pod względem wolności gospodarczej pozostaje duża. Pod względem wolności gospodarczej państwa CA są znacznie bardziej zróżnicowane niż pod względem wolności politycznej. Kraje, które są najmniej zniewolone politycznie (Kazachstan i Kirgistan), oferują też najwięcej wolności gospodarczej i pod tym względem należą do grupy umiarkowanie wolnych. Natomiast kraje autorytarne (Turkmenistan, Uzbekistan) są również państwami bez wolności w dziedzinie gospodarki. Chociaż średni poziom wolności w 2013 roku był w tej grupie wyższy niż w 1997, od 2005 roku właściwie się nie zmienił. Dystans do najwyższej rozwiniętych, demokratycznych gospodarek rynkowych jest bardzo duży.

Zmiany praworządności przedstawiono na rysunku 3.

Rysunek 3. Praworządność (RoL) w latach 1996–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego, *Worldwide Governance Indicators*, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> (dostęp 4.12.2013).

Publikowany przez Bank Światowy wskaźnik praworządności przyjmuje wartość od -2,5, do 2,5. Im wyższa wartość, tym większa jest praworządność. Kraje grupy CEBS osiągały w badanym okresie najwyższe wskaźniki praworządności. Średnia wartość tego wskaźnika w tej grupie krajów wzrosła, co pozwoliło na pewne zmniejszenie dystansu do państw G7, który pozostawał jednak dość znaczny. W grupie państw SEE jest widoczna poprawa średniej wartości wskaźnika praworządności. Poprawa miała miejsce we wszystkich krajach tej grupy, a szczególnie duża była w Chorwacji, w której wskaźnik wzrósł aż o 0,82. Udało się w ten sposób

zmniejszyć dystans do krajów wysoko rozwiniętych (G7), ale pozostawał on nadal bardzo duży. Kraje EEC tworzyły ponownie dość zróżnicowaną grupę. Ponownie też zdecydowanie najlepiej przedstawiały się wskaźniki w Gruzji, która odnotowała również ich zauważalną poprawę (o 1,42). Do najmniej praworządnych krajów należą Białoruś, Rosja, Azerbejdżan i Ukraina. Najbardziej niepraworządne pozostają kraje grupy CA. Najgorsze wyniki są odnotowywane w Turkmenistanie. Pogorszyła się także sytuacja w Kirgistanie i Uzbekistanie. Dystans do rozwiniętych demokratycznych gospodarek rynkowych był ogromny.

3. Konwergencja instytucjonalna

W celu weryfikacji postawionej hipotezy o konwergencji instytucjonalnej krajów transformujących się do wysokorozwiniętych, demokratycznych gospodarek rynkowych posłużono się wskaźnikiem konwergencji sigma (σ), który został obliczony zgodnie ze wzorem:

$$\text{Odch. stand. } (y_t) = \beta + \alpha * t + \epsilon_t \quad (1)$$

gdzie: Odch. stand. (y_t) oznacza odchylenie standardowe dla wszystkich krajów w badanej grupie w roku t ; β i α są szacowanymi parametrami, a ϵ_t jest resztą z regresji.

Konwergencja sigma oznacza, że zróżnicowanie wewnątrz grupy – mierzone przez odchylenie standardowe – maleje. Jeżeli parametr α jest ujemny, oznacza to, że odchylenie standardowe zmniejsza się wraz z upływem czasu, a więc konwergencja sigma ma miejsce. W celu wyznaczenia, czy konwergencja miała miejsce, obliczono najpierw odchylenie standardowe w wyróżnionych grupach państw post-socjalistycznych i grupie demokratycznych gospodarek rynkowych. Jako wzór demokratycznych gospodarek rynkowych posłużyły kraje G7. W ten sposób obliczono odchylenie standardowe w czterech grupach (CEBS+G7; SEE+G7; EEC+G7; CA+G7), a następnie sprawdzono, czy maleje ono w czasie. Okres analizy, ze względu na dostępność danych, to lata 1992–2013 dla FHFR, 1996–2013 dla IEF oraz 1996–2012 wskaźnika praworządności. Wyniki przeprowadzonych obliczeń zostały zawarte w tabeli 1.

Tabela 1. Konwergencja instytucjonalna w krajach postsocjalistycznych względem G7

	β	α	Czy σ konwergencja ma miejsce? / czy wskaźnik jest istotny?	β	α	Czy σ konwergencja ma miejsce? / czy wskaźnik jest istotny?
	CEBS+G7			SEE+G7		
FHFR	0.467*** (0.066)	-0.014*** (0.005)	TAK/TAK	1.197*** (0.031)	-0.023*** (0.002)	TAK/TAK
IEF	7.379*** (0.180)	-0.087*** (0.018)	TAK/TAK	11.571*** (0.286)	-0.286*** (0.026)	TAK/TAK
RoL	0.540*** (0.011)	-0.005*** (0.001)	TAK/TAK	1.060*** (0.020)	-0.011*** (0.002)	TAK/TAK
	EEC+G7			CA+G7		
FHFR	1.543*** (0.034)	0.027*** (0.003)	NIE/TAK	2.407*** (0.051)	0.011*** (0.003)	NIE/TAK
IEF	12.418*** (0.448)	-0.146*** (0.035)	TAK/TAK	14.845*** (0.440)	-0.203*** (0.037)	TAK/TAK
RoL	1.254*** (0.018)	-0.008*** (0.001)	TAK/TAK	1.356*** (0.020)	0.002 (0.002)	NIE/NIE

***, **, * oznaczają następujące poziomy istotności: 99%, 95% i 90%, wartość błędu standardowego w nawiasie.

Źródło: obliczenia własne.

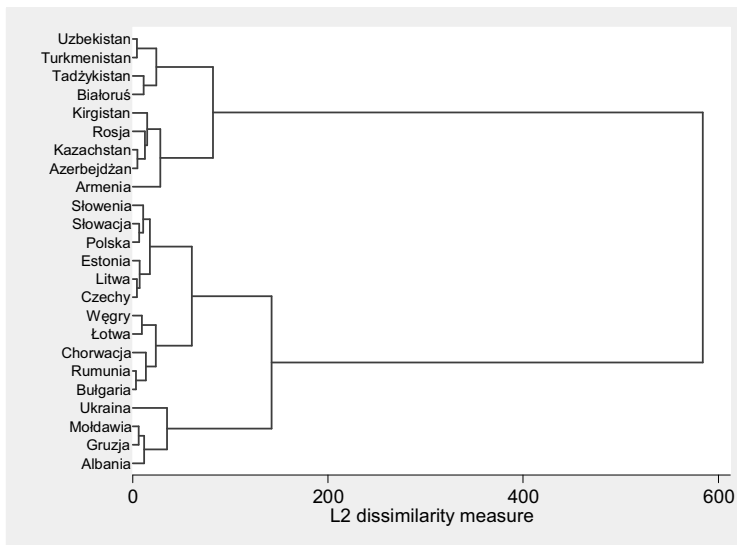
Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że kraje CEBS oraz SEE konwergują pod względem wolności politycznej, gospodarczej i praworządności do krajów o rozwiniętej, demokratycznej gospodarce rynkowej. Natomiast państwa ECC, a także CA pod względem wolności politycznej oddalają się, a pod względem wolności gospodarczej zbliżają się do państw G7. Jeśli chodzi o zakres praworządności to konwergencja ma miejsce w krajach EEC, a w krajach CA parametr α jest nieistotny statystycznie.

Podsumowanie

Transformacja ustrojowa w krajach postsocjalistycznych była przede wszystkim wielką zmianą instytucjonalną. Jej celem było przejście do demokracji i gospodarki rynkowej, co wymagało również wprowadzenia praworządności. Pod względem wolności politycznej, gospodarczej i praworządności kraje postsocjalistyczne

tworzyły na początku transformacji dość homogeniczną grupę, a ich dystans do demokratycznych gospodarek kapitalistycznych był bardzo duży. Analiza zmian wolności politycznej, gospodarczej i praworządności w okresie transformacji pozwala na stwierdzenie, że miał miejsce wyraźny wzrost zróżnicowania instytucjonalnego w krajach postsocjalistycznych. Świadczy o tym również przeprowadzona analiza skupień, ze względu na przedstawione trzy wskaźniki instytucjonalne. Jej wyniki zaprezentowano w postaci dendrogramu na rysunku 4.

Rysunek 4. Dendrogram dla państw transformujących się ze względu na instytucje w 2012 roku

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie rysunku 4 można wyróżnić, ze względu na przedstawione instytucje, trzy grupy państw postsocjalistycznych. Grupa pierwsza to kraje byłego ZSRR, które charakteryzują się niewielkim zakresem wolności politycznej, gospodarczej i praworządności. Tę grupę można podzielić na dwie podgrupy. Do pierwszej należą: Białoruś, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan – są to kraje autorytarne, o bardzo niewielkim zakresie wolności gospodarczej, które nie przeszły transformacji ustrojowej. Druga podgrupa składa się z Armenii, Azerbejdżanu, Kazachstanu, Kirgistanu oraz Rosji. Kraje te oferują trochę większy zakres wolności politycznej

i gospodarczej oraz są bardziej praworządne, jednak także w ich przypadku odległość do rozwiniętych gospodarek rynkowych jest bardzo duża.

Druga grupa krajów postsocjalistycznych to państwa, które wstąpiły do UE i mają najlepsze instytucje. Również tę grupę można podzielić na dwie podgrupy, tzn. kraje w których instytucje państwa są lepiej rozwinięte (Czechy, Estonia, Litwa, Polska, Słowacja i Słowenia), oraz państwa o nieco gorszych instytucjach (Bułgaria, Chorwacja, Łotwa, Rumunia i Węgry).

Do trzeciej grupy krajów postsocjalistycznych należą Albania, Gruzja, Mołdawia i Ukraina. W tych państwach zakres wolności politycznej i gospodarczej jest na średnim poziomie, podobnie jak wskaźnik praworządności. Kraje te aspirują do integracji z UE i NATO, jednak pod względem instytucji państwa są jeszcze dalekie do spełnienia standardów rozwiniętych gospodarek rynkowych.

Postawiona w artykule hipoteza, że w okresie transformacji w krajach postsocjalistycznych miała miejsce konwergencja instytucjonalna do wysokorozwiniętych, demokratycznych gospodarek rynkowych, została tylko częściowo zweryfikowana. Kraje CEBS i SEE konwergowały pod względem wolności politycznej, gospodarczej i praworządności do krajów G7. Natomiast zmiany instytucjonalne w krajach EEC i CA były znacznie wolniejsze, a nawet w przypadku wolności politycznej dystans do rozwiniętych gospodarek rynkowych zwiększył się i nie obserwowano konwergencji sigma.

Literatura

- Bąk M., *Europa Środkowa i Wschodnia wobec wyzwania transformacyjnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- Chołaj H., *Transformacja systemowa w Polsce. Szkice teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.
- Csaba L., *The capitalist revolution in Eastern Europe. A contribution to the economic theory of systemic change*, Edward Elgar Publishing, Aldershot 1995.
- Dillon P., Wykoff F.C., *Creating Capitalism. Transitions and Growth in Post-Soviet Europe*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, 2002.
- Drewnowski J., *Ku demokracji i gospodarce rynkowej. Tezy o zasadach transformacji*, „Ekonomista” 1995, nr 1–2.
- Freedom in the World*, www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world#Uxg_K_IYWm4.

- Gabrisch H., Hölscher J., *The Successes and Failures of Economic Transition. The European Experience*, Palgrave Macmillan, London 2006.
- Godłów-Legiędź J., *Transformacja ustrojowa z perspektywy nowej ekonomii instytucjonalnej*, „*Ekonomista*” 2005, nr 2.
- Gruszecki T., *Problemy transformacji krajów postkomunistycznych – na przykładzie Polski (1989–99)*, w: T. Gruszecki (red.), *Od socjalizmu do gospodarki rynkowej*, Verba, Lublin 2000.
- Hare P., Turley G., *Introduction to the Handbook*, w: P. Hare, G. Turley (red.), *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*, Routledge, London and New York 2013.
- Hockuba Z., *Droga do spontanicznego porządku. Transformacja ekonomiczna w świetle problemu regulacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
- Index of Economic Freedom*, www.heritage.org/index/.
- Jakóbiak W., *Zmiana systemowa a struktura gospodarki w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kitschelt H., *Accounting for Postcommunist Regime Diversity. What Counts as a Good Cause?*, w: G. Ekiert, S.E. Hanson (red.), *Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe. Assessing the Legacy of Communist Rule*, University of Cambridge Press, Cambridge 2003.
- Kołodko G.W., *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*, Poltext, Warszawa 1999.
- Polszakiewicz B., *Transformacja podstawowych składników struktury systemu gospodarki narodowej*, w: B. Polszakiewicz (red.), *Wybrane problemy ekonomii. Transformacja systemowa polskiej gospodarki*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1995.
- Ratajczak M., *Instytucjonalizm – wzbogacenie czy alternatywa ekonomii głównego nurtu?*, „*Ekonomia i Prawo*” 2005, t. 1, nr 1: *Ład instytucjonalny w gospodarce*.
- Ratajczak M., *Transformacja ustrojowa w świetle ustaleń i założeń ekonomii instytucjonalnej*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 2009, nr 2.
- Transition Report Archive*, www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml.
- Wilczyński W., *Warianty polityki transformacyjnej*, „*Ekonomista*” 1995, nr 1–2.
- Wilkin J., *Co wniosła transformacja postsocjalistyczna do teorii ekonomii?*, w: J. Kleer, A. Kondratowicz (red.), *Wkład transformacji do teorii ekonomii*, CeDeWu, Warszawa 2006.

Wojtyna A., *Strategia gospodarcza a ekonomia polityczna reform*, w: M. Belka, W. Trzeciakowski (red.), *Dynamika transformacji polskiej gospodarki*, t. 1, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN; Poltext, Warszawa 1997.

Worldwide Governance Indicators, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>.

INSTITUTIONAL CONVERGENCE IN TRANSITION COUNTRIES

Abstract

Post-socialist systemic transition was a huge institutional change. Its aim was a democracy and a market economy which also required the introduction of the rule of law. In terms of political freedom, economic freedom and rule of law post-socialist countries differed significantly from the democratic capitalist economies. Conducted analyses show that the difference in institutional development between post-socialist countries is growing. There is an institutional convergence to developed, democratic market economies in Central Europe and the Baltic states and South-eastern Europe. In contrast, the Eastern Europe and Caucasus and the Central Asia countries approach in terms of economic freedom and move away because of the range of political freedom.

Translated by Dawid Piątek

Keywords: systemic transition; institutions; political freedom; economic freedom; rule of law; institutional convergence

JEL Code: P20, P29, P30, P39

